



HZ. YÛSUF VE HZ. SÛLEYMAN'IN TALEPLERİ VE HZ. PEYGAMBER'İN NEHYİ BAĞLAMINDA YÖNETİCİLİĞİ TALEP SORUNU

The Demands of Hazrat Yusuf and Suleiman and The Problem of Their Demanding Rulership Despite The Prohibition of Prophet Muhammed

İFD İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2): 33-45, 2021

Abdullah TURHAN*

* Dr. Öğr. Üyesi; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Burdur/Türkiye

Anahtar Kelimeler

Yönetici, Kur'an, Hz. Peygamber, Taayyün.

Key Words

Management, Qur'an, Hazrat The Prophet, Taayyün.

Corresponding Author

Abdullah TURHAN
abdullahturhan@
mehmetakif.edu.tr

ORCID

0000 0003 1918 9133

Özet

Yönetim insanın sosyal bir varlık olmasının sonucu ortaya çıkan tabii bir olgudur. Bu olgunun temel bir sorunu ise yönetim olgusunu yürütecek yöneticilerin kimler tarafından nasıl belirleneceğidir. Diğer taraftan yönetici olmanın getirdiği güç ve hükmetme duygusu; yöneticiliğin ahlaki açıdan talep edilip edilemeyeceği problemi ortaya çıkarmıştır. Bazı düşünürler ve ahlak önderleri kişinin kendiliğinden yöneticilik talebinde bulunmasının erdemli bir davranış olmadığı kanaatindedirler. Kur'an'da Hz. Süleyman ve Hz. Yusuf'un yöneticilik talebinde buldukları ve Kur'an'da müttakilere önder olmanın olumlu bir talep olarak zikredildiği görülmektedir. Fakat Hz. Peygamber'in müteaddit hadislerinde yöneticilik talebinde bulunmayı yasakladığı da bilinmektedir. Bir taraftan örnek ve önder kişiler olan peygamberler Kur'an'da yöneticilik talebinde bulunurken diğer taraftan Hz. Peygamber bu talebi nehyetmektedir. Bu çalışmada ilgili kaynaklarda bir müşkil gibi gözüken problemin, taayyün kavramıyla çözümüne dönük bir anlayış ortaya konulmaktadır.

Abstract

Management is a natural phenomenon that emerges as a result of human being as a social being. One of the main problems of this phenomenon is how to determine the managers who will carry out the management phenomenon. On the other hand, the feeling of power and authority brought by being a manager; It has raised the problem of whether management is morally demandable. Some thinkers and moral leaders are of the opinion that it is not a virtuous behavior for a person to demand leadership by himself. In the Qur'an, Hz. Solomon and Hz. It is seen that Yusuf demanded leadership and being a leader of mutaqlis is mentioned as a positive demand in the Qur'an. But Hz. It is also known that the Prophet forbade demanding leadership in his numerous hadiths. On the

one hand, the prophets, who are exemplary and leading persons, demand leadership in the Qur'an, on the other hand, Hz. The Prophet forbids this request. In this study, an understanding of the solution of the problem, which seems to be a problem in the relevant sources, is presented with the concept of taayyun.

Giriş

İnsan doğuştan medenî olmakla nitelenen bir varlıktır. Sosyal bir hayat ve bunun gerektirdiği ilişkiler insanın vazgeçilmezidir. Bu ilişkileri yönetmek amacıyla siyaset, hukuk, ahlak gibi ilim dalları ortaya çıkmıştır. İnsanın hemcinsleriyle münasebetinde işlerin sağlıklı olarak yürümesi, istikrar ve emniyetin sağlanması ancak bir otoritenin ihdasıyla mümkün olmaktadır. Aksi takdirde toplumda bazı kimseler kendilerini otorite olarak görmekte, gücü nisbetinde şahsî menfaat ve isteklerinin gerçekleşmesi için diğer insanlara baskı kurarak, toplumsal düzeni bozmaktadır.

Bir yönetim erkinin zarureti açık olmakla birlikte, bu erkin teşekkül ve devam ettirilmesinin nasıl gerçekleşeceğine dair birçok sorun ortaya çıkmıştır. Yöneticinin nasıl seçileceği, yöneticiliğin talep edilip edilemeyeceği, görev süresinin ne kadar olacağı, görevden nasıl ayrılacağı gibi konular bu sorunlardan bazılarıdır.

Bu çalışmada üzerinde durulacak konu ise yöneticiliği talep problemidir. Yöneticiliğin getirdiği insanlara hükmetme, onlar üzerinde bir otorite ve güce sahibi olma, bazen hukuki bir yetkiye de hâiz olma, sahip olduğu bu güç ve yetkiyi kendi şahsi menfaatleri için kullanma ihtimali gibi durumlar yönetim yetkisinin talebini tartışmalı bir hale getirmiştir. Mevlânâ (ö. 672/1273) bu konuda hırslı olmayı şöyle bir benzetmeyle anlatır: "Bir sofranın çevresine yüz adam oturur, yer; fakat baş olmak isteyen iki adam, dünyaya sığmaz. İnsanın aklını çarpmıha geren dört huy vardır: Hırs, makam-mevki sevgisi, uzun yaşama isteği, şehvet. Şehvet hırsı yılandır, makam-mevki hırsı ise ejderha."¹

Diğer taraftan yöneticilerin sahip oldukları yetki ve gücü olumlu kullanmaları halinde toplumsal huzurun ve adaletin sağlanacak olması, liyakatli insanların bu sorumluluktan kaçmaları durumunda ise toplumda kargaşa ve fesadın hakim olacağı düşüncesi de tartışmanın diğer bir yönünü teşkil etmektedir.

Tartışmalı bu alanlarda tercihleri ve tercihlerin sonuçlarını belirleyen temel olgu ise kişilerin inanç ve değer yargılarıdır. Bireyin inanç, ibadet ve ahlak hayatını düzenleyen hükümler içeren İslâm dini, onun sosyal hayatını kuşatacak hükümler de ortaya koymuştur. İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân; inanç, ibadet, ahlak gibi alanlarda değer ve davranış normları ortaya koyduğu gibi; hukuk, ekonomi ve yönetim gibi alanlarda da kanunlar koymuş ve ilkeler belirlemiştir. Bu alanlardan biri olan yönetim alanında adalet, ehliyet, itaat, biat ve şûra gibi evrensel ilkeleri insanlığa takdim etmiştir. Kur'ân bu ilkelerin keyfiyetini ve icra şeklini; insanın zaman ve mekâna bağlı ihtiyaçlarına göre düzenlenebilecek esneklikte ortaya koymuştur.

Yöneticiliği talep sorunu ile ilgili Kur'ân'a bakıldığında Hz. Yûsuf ve Hz. Süleyman'ın yönetim sorumluluğuna talip oldukları görülmekte², bazı âyetlerde de önderlik-yöneticilik talebi müspet bir durum olarak bildirilmektedir.³ Diğer taraftan Hz. Peygamber'in ise kendisinden yöneticilik talep eden arkadaşlarının taleplerini hoş görmediği rivayet edilmektedir. Dolayısıyla ortada bir müşkil bulunduğu izlenimi oluşmaktadır. Bu makalede ilgili yöneticiliği talep problemi Kur'ân, Tefsir kaynakları, Hadis ve İslam Tarihi kaynakları verileri ışığında ele alınıp, analiz edilecek, ulaşılan sonuçlar değerlendirilecektir.

¹ Yakup Şafak, *Meolânâ Celâleddin-i Râmi -Bütün Eserleri Seçmeler-*, (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004), s.254.

² Sâd, 38/35; Yusuf, 12/55.

³ el-Furkân, 25/74; el-Enbiyâ, 21/73.

1. Hz. Süleyman'ın Yöneticilik Talebi

Hz. Süleyman, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kral-peygamber olarak zikredilmekte, İslam tarihi, tefsir ve hadis kaynaklarında ise kıssasından mufassal olarak bahsedilmektedir. Kendisi de kral-peygamber olan Hz. Dâvûd'un oğlu ve vârisi olan Hz. Süleyman, Kur'ân'da on altı yerde ismen zikredilmekte ve Hz. Dâvûd'un oğlu ve vârisi olduğu, üstün kılındığı, şükreden, sâlih,⁴ hakîm, anlayışlı bir kul olduğu, keskin zekâsı, engin bilgisi ve hikmetiyle karmaşık meseleleri kolayca çözüme kavuşturma yeteneğine sahip bulunduğu gibi özellikleri vurgulanmaktadır.⁵ Tevrat'ta yer alan, Hz. Süleyman'ın putlara taptığı, bir kısım günahlar işleyerek Allah katında itibar kaybına uğradığı, hükümdarlığının elinden alınmasıyla tehdit edildiği gibi bilgiler, İslâm'ın nübüvvet telakkisi ve Kur'ân'ın verdiği bilgilerle çelişmektedir. Kur'ân'a göre Allah diğer peygamberler gibi Hz. Süleyman'a da vahyederek peygamberlikle onurlandırmış ve onu da diğer peygamberler gibi hidayete iletmıştır.⁶ Ayrıca Kur'ân, Hz. Süleyman'ın güzel bir kul olduğunu, Allah'a yöneldiğini, Allah katında büyük bir değerinin bulunduğunu belirtmektedir.⁷

Yöneticilik talebi hususunda Kur'ân'da Sâd sûresi 38/35. âyette Hz. Süleyman'ın:

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَخِي مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

*"Rabbim, beni bağışla. Bana öyle bir mülk/ otorite ver ki, benden sonra kimseye yaraşmasın. Şüphesiz sen bol hibe edensin"*⁸ şeklinde bir dua ile Allah'tan yöneticilik talep ettiğini ve bu duaya icâbet edilerek, O'na güçlü ve çok yönlü bir iktidar verildiğini görüyoruz. *"Bunun üzerine biz de, istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları onun emrine verdik."*⁹

Âyetlerden Hz. Süleyman'ın bu duayı yaptığı zaman babası Hz. Davut'tan tevârüs eden bir mülkiyete sahip olduğu ve yönetici olduğu anlaşılmakta,¹⁰ yaşadığı imtihandan¹¹ sonra ise gücünün artması duasını yaptığı görülmektedir.¹²

Hz. Süleyman'ın nasıl olur da dünyevî bir makam talebinde bulunabileceği mevzuu müfessirlerin zihinlerini meşgul etmiş ve bu problem onları bir kısım cevaplar verme yoluna sevk etmiştir.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî de (ö. 543/1148) Hz. Süleyman nasıl böyle dünyevî bir talepte bulunur sorusunu sormuş ve şu cevabı vermiştir: *"Âlimlerimiz derler ki: Hz. Süleyman ancak hakkı hâkim kılmak ve sahip olduğu mülkle Allah'a taâte yardımcı olmak için böyle bir talepte bulundu."*¹³

Kurtubî de (671/1273) bu probleme şöyle cevap vererek çözmeye çalışmıştır:

*"Süleyman nasıl Allah tarafından hor hakir görülüp, kızılan ve zemmedilen dünyevi talepte bulunma fiilini gerçekleştirdi? Âlimler bu talebi şu gerekçelerle izah etmişlerdir: Süleyman, Allah'ın hukukunu muhafaza, mülkünü yönetmek, mahlukatın işlerin tanzim şeklinde, kanunlarını ikâme, mâlî yükümlülüklerini muhafaza etmek, şîârlarına tazim, ibadeti tazhir, taâte iltizam gibi Allah'ın kanunlarını uygulamak maksadıyla böyle bir talepte bulundu."*¹⁴

Verdikleri cevaplar Hz. Süleyman'ın bu talebinin dünyevî bir gaye içermediği, Allah'ın seçkin

⁴ en-Neml 27/15, 16, 19, 40, 41.

⁵ el-Enbiyâ 21/78-80.

⁶ en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84.

⁷ Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/59.

⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993).

⁹ Sâd 38/36-38 (۳۸) وَالْآخِرِينَ مُمْرِينَ فِي الْأَصْنَافِ (۳۷) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَغَوَاصٍ (۳۶) فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رِجَاءً حَيْثُ أَسَّابُ (۳۶) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَغَوَاصٍ (۳۷) وَالْآخِرِينَ مُمْرِينَ فِي الْأَصْنَافِ (۳۸)

¹⁰ Sâd 38/30-34; en-Neml 27/16.

¹¹ Sâd 38/34.

¹² Sâd 38/35.

¹³ Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.) 4/68.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûs ve İbrahim Etfiyiyyîş (Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısri, 1964), 15/204.

kulları olan peygamberlerin böyle bir durumdan uzak oldukları, onların misyonları gereği, yeryüzünde hakkı hakim kılmak ve zulme engel olmak amacıyla bu talepte bulunacakları şeklindedir.

2. Hz. Yûsuf'un Yöneticilik Talebi

Kur'an'da yöneticilik talebinde bulunan diğer bir peygamber de Hz. Yûsuf'tur. Hz. Yûsuf kıssası Tevrat'ta ve Kur'an'da ayrıntılı biçimde anlatılmakta, bu iki anlatım arasında büyük ölçüde benzerlik bulunmaktadır. Kur'an'da Yûsuf kıssası "ahsenü'l-kasas" nitelemesiyle anlatılmaktadır.¹⁵ Hz. Yûsuf, Hz. Ya'küb'un on iki oğlundan biridir.¹⁶ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yûsuf'un adından yirmi yedi defa bahsedilmekte, bunlardan yirmi beşi ise Yûsuf sûresinde bulunmaktadır.¹⁷ Diğer kıssalardan önemli bir fark olarak Yûsuf kıssası Kur'an'da aynı adı taşıyan sûrede bir bütünlük içinde verilmektedir.¹⁸

Hz. Peygamber, büyük dedesi İbrâhim, dedesi İshak, babası Ya'küb ve kendisi olmak üzere peygamberlikte peş peşe gelmeleri sebebiyle Hz. Yûsuf için "Kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm, İbrâhim oğlu İshak oğlu Ya'küb oğlu Yûsuf" nitelemesinde bulunmakta ve onun insanların en kerimi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'in Mi'râcda onunla üçüncü kat semada karşılaştığı rivayet edilmektedir.¹⁹

Hz. Yûsuf'un satılmak üzere Mısır'a "Orta krallık" sonunda "İkinci Ara Dönem" denilen tarihte geldiği söylenmektedir. Kaynaklarda bu dönem Orta Asya kökenli Hiksoslar hanedanlığının hüküm sürdüğü tarih olarak belirtilir.²⁰

Hz. Yûsuf'un yöneticilik talebi süreci ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Kendisine atılan iftiradan dolayı zindanda bulunan Hz. Yûsuf, bir münasebetle zindana atılan Mısır kralının hizmetkârlarından iki kişinin rüyalarını isabetli bir şekilde yorumlamış, bu yorumlama esnasında da kendisinin yaptığı bu iyiliği unutmamalarını onlardan istemiştir. Bu rüya yorumuna mutabık olarak bu iki kişiden birisi idam edilerek tecziye olunurken, diğeri saraydaki eski muteber konumuna kavuşmuş fakat Hz. Yûsuf'a verdiği sözü unutmamıştır. Lakin kralın gördüğü bir rüyayı yorumlamakta etrafındakiler âciz kalınca, zindandan çıkmış olan hizmetkar Hz. Yûsuf'un bu konudaki maharetini hatırlayarak durumu krala anlatmış bunun üzerine o da kralın rüyasını yorumlamıştır. Sonrasında Kral Hz. Yûsuf'u kendisine has bir göreve getirmek istemişse de Hz. Yûsuf, "beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir"²¹ şeklinde mâlî boyutu öne çıkan bir vazife talebinde bulunmuştur.

Bu talep üzerine Firavun Hz. Yûsuf'a yöneticilik vazifesini tevdi ettiği Tevrat'ta şöyle anlatılır:

"Ve Firavun Yûsuf'a dedi: 'Sarayımın yönetimini sana vereceğim. Bütün halkım buyruklarına uyacak. Tahttan başka senden üstünlüğüm olmayacak. Seni bütün Mısır'a yönetici atıyorum. 'Sonra mührünü parmağından çıkarıp Yûsuf'un parmağına taktı. Ona ince ketenden giysi giydirdi. Boynuna altın zincir taktı. Onu kendi yardımcısının arabasına bindirdi. Yûsuf'un önünde, 'Yol açın!' diye bağurdılar. Böylece Firavun ona bütün Mısır'ın yönetimini verdi. Firavun Yûsuf'a, 'Firavun benim' dedi, 'Ama Mısır'da senden izinsiz kimse elini ayağını oynatmayacak.'"²²

Hz. Yûsuf'un bu talebinin sebebi nedir? Dünyevî bir makama talip olunabilir mi? Yöneticilik istenebilir mi? gibi sorular, Hz. Peygamber'in yöneticilik talebini nehyi dikkate alınarak tevcih edilmiş olmalıdır. Bu sorulara farklı bakış açılarından çeşitli cevaplar verilmiştir.

¹⁵ Yûsuf 12/3.

¹⁶ Yûsuf 12/4, 59.

¹⁷ Bahsedilen diğer sûreler: el-En'âm 6/84; el-Mü'min 40/34.

¹⁸ Ömer Faruk Harman, "Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/1.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasr (Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "Bed'ü'l-halk", 6; "Enbiyâ", 8, 14, 19; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrût: y.y., 1985), 2/96, 416, 3/148.

²⁰ Erik Hornung, *Mısır Tarihi*, çev. Zehra Aksu Yılmaz (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2004), s.77.

²¹ Yûsuf, 12/55.

²² *Kutsal Kitap* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2013), Yaratılış 41:41-44.

Bu cevaplardan ilki yöneticiliğe daha lâyük birinin bulunmaması hasebiyle Hz. Yûsuf'un bu talepte bulunduğu gerekçesidir. Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923) peygamberlerin hakkı ve adaleti yeryüzüne ikâme etmek, her şeyi yerli yerine koymak amacıyla gönderildiklerini ve Hz. Yûsuf'un da bu vazifeyi kendisinden daha iyi yapacak birisinin bulunmaması sebebiyle bu vazifeye tâlip olduğunu belirtir.²³Ebû Mansûr el-Mâtürîdî de (ö. 333/944), bu talebin sebebini kendisinden daha ehil birisinin bulunmaması olarak izah eder.²⁴

Bu talepten daha genel bir kaide çıkartan Ebü'l-Hasen el-Mâverdî (ö. 450/1058) ise, insanın ehil ve hukukuna riayet edeceğine kânî olması şartıyla yöneticilik talep edebileceğini belirtir.²⁵

Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), tüm peygamberlerin amacının hakkı ve adaleti tenfiz etmek olduğunu, taht ve saltanat sevdasından uzak olduklarını ve Allah'ın rızasını kazanmak için yöneticilik talebinde bulduklarını vurgular.²⁶

Hiz. Peygamber'in ashabını yöneticilik talebinden nehyine dair gelen haberleri zikrettikten sonra Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), buna rağmen Hiz. Yûsuf'un yöneticilik talebinde bulunmasının ona vacip olduğunu şu gerekçelerle izah eder.

"1. Peygamberin imkânlar ölçüsünde ümmetin maslahatları için gayret göstermesi gereklidir. Burada Râzî, Hiz. Yûsuf'un yöneticiliğini ümmetin maslahatı için bir gereklilik olarak telakki etmektedir. 2. Hiz. Yûsuf'a vahiy yoluyla insanların yaşayacağı kıtlık ve darlık sonucu zarara uğrayacağı bildirilmişti. İşte bu sebeple belki de ilâhî emirle yöneticilik yapması istenilerek gerekli talepleri alması için bu göreve talip olmuştu. 3. Üçüncü bir gerekçe olarak da Râzî, *emrun müstahsenun fi'l ukûl* (akıl sahiplerinin güzel bulduğu bir iş) illetini öne sürer, bu ise; hak eden kimselere hakkını ulaştırmak ve zararlı şeyleri onlardan uzaklaştırmaktır."²⁷

Bu durumu yorumlayan Elmalılı, "taayyün" tabirini kullanmaktadır: "Taleb meselesine gelince, fıkıh şudur: Ehliyyeti olmıyanlara velâyet haramdır. Tevfızı da haram, talebi de haram, kabulü de haramdır. Ehliyyeti olanlara kabul caiz; talep, mekruhtur. Meğer ki taayyün etmiş olsun, ya'ni o işe ondan başka ehil bulunmasın, o vakit talep vacip bile olur."²⁸

Kur'ân'da müttakîlere önder olma talebi, el-Furkân sûresi 25/74. âyette de övgüye medâr bir durum olarak zikredilmiştir.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَرْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرْقَةً أَغْنَيْنِ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

"(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler başıyla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler."

Bu âyet insanın iyi ve güzel işlerde önder olma talebinde bulunabileceğine delil olarak kabul edilmiştir.²⁹ Yine el-Enbiyâ sûresi 21/73. âyette Hiz. İbrahim ve ailesinden bahsedilirken onların önderliklerine vurgu yapılmaktadır.

وَاجْعَلْنَا لَهُمْ أُيُوتًا يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا

"Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık"

²³ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühû*, thk. Abdülcelîl Abdüh Şelebî (Beyrût: Âlimü'l-Kütüb, 1988), 3/116.

²⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 6/254.

²⁵ Ebü'l-Hasen el-Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, thk. Seyyid ibn Abdülmaksûd bin Abdurrahim (Beyrût: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/50.

²⁶ Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvîl fi vüücühi't-Te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1429/2008), 2/182.

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed bin Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ġayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, h. 1420), 18/473.

²⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Kitapevi, 1971),4/2878.

²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/226; Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir el-Kettânî, *et-Terâtübü'l-idâriyye* (Hiz. Peygamber'in Yönetimi), çev. Ahmet Özel, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 1/15.

3. Hz. Peygamber ve Yönetimde Ehliyet

Hz. Peygamber yöneticiliği ağır bir emanet olarak görmüş, bu emanete talip olmanın şartı olarak ehliyet ilkesini öne sürmüştür. Bu ilkeyi yönetimin temel şartı olarak ortaya koymasını ondan isteyen ise Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'an'da en-Nisâ sûresi 4/58. âyette net bir ifadeyle emanetlerin ehline verilmesi emredilmektedir.

"Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür."

Âyette emanetlerden kastedilenin öncelikle yönetim emaneti olduğu, devamında ifade edilen *"insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder"*³⁰cümlesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca ilgili âyetin nüzûl sebebi olarak belirtilen Osman bin Talha olayı da bu yorumu desteklemektedir.

"Hz. Peygamber Mekke'yi fethedince burada Kureyş kabîlesinin çeşitli ailelerinde bulunan bazı salahiyyet ve vazifeleri yeniden düzenlemiş, bir kısmını kaldırmıştı. Kaldırmadığı hizmetler arasında Mescid-i Haram ve çevresinin hizmetiyle, su işleri vardı. Birinci hizmet Abdüddaroğulları adına Osman b. Talha'da, ikinci hizmet ise Haşimoğulların'dan – aynı zamanda Hz. Peygamber'in amcası olan – Abbas'ta idi. Hz. Peygamber vazifelerle ilgili yeni bir düzenleme yapmak üzere Kâbe'nin anahtarını Osman'dan almıştı, amcası Abbas bu hizmetin de kendisine verilmesini talep etti. Bunun üzerine emanet âyeti geldi ve anahtar yine Osman b. Talha'ya teslim edildi"³¹

Hz. Peygamber yöneticiliği bir emanet olarak nitelemiş, yönetici tayininde bu ilkenin üzerinde hassasiyetle durmuş, arkadaşlarına da sık sık bu ilkeyi hatırlatmıştır. Bu hatırlatmada bulunurken öncelikle yöneticiliğin toplumsal bir emaneti yüklenmek anlamına geldiğini belirtmiş ve toplumların kıyametinin; emanet olarak tanımladığı yönetimin, ehliyetsiz insanların eline geçince kopacağını vurgulayarak, meselenin ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber'in "emânet zâyi edildiği zaman, kıyâmeti bekle!" uyarısına, arkadaşları: "Emâneti zâyi etmek nasıl olur?" sorusuyla mukabele etmişler, Hz. Peygamber de: "İşler ehli olmayana verildiği zaman kıyameti bekle" şeklinde cevap vermiştir.³²

Hz. Peygamber ümmetin yöneticilerin saptırmasıyla dalâlete düşeceği endişesini dile getirmekte, "ümmeitim üzerine korktuğum husus; onları yanlış yönlere, dalâlete sevk edecek yöneticilerdir"³³ bu konuda da liderin sorumlu olduğunu belirtmektedir: "Lider, sorumludur."³⁴

Ayrıca Hz. Peygamber, bu emaneti üzerine alan kimselerin, ehliyetin bir gereği olan adaletle muamele şartını hususen vurgulayarak, ahiret ahvalinden bir manzarayı dikkatlerine sunmuştur: "On kişinin emiri de olsa, kişi kıyamet günü elleri boynuna bağlı olarak getirilir. Bağını adalet çözer, ya da zulüm onu yok eder."³⁵

Hz. Peygamber Mekke'nin fethiyle Müslüman olan yirmili yaşlarda bulunan Attâb bin Esîd'i (ö. 13/634), Huneyn seferine çıkarken Meke'ye vali olarak tayin etmiş ve bu görevi aynı zât Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) zamanında da devam ettirmiştir. Hz. Peygamber Tâif kuşatması dönüşünde uğradığı Mekke'de, vali olan Attâb'a, onu niçin yönetici seçtiğini şu ifadelerle açıklamıştır: "Ey Attâb, seni Allah'ın ehli olan kimselere yönetici olarak tayin ettim, şayet senden daha ehil birini bilmiş olsam onu

³⁰ en-Nisâ 4/58.

³¹ Mukâtil bin Süleyman, *Tefsîru Mukâtil bin Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Müessetü't-Târihi'l-Arabî, 1423/2002), 1/381.

³² Buhârî, "İlim", 2.

³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/278.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/267.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/284.

yönetici tayin ederdim.”³⁶ Aynı şekilde Hz. Peygamber, İslam’da ilk tayin edilen kumandan olarak tavsif edilen Abdullah b. Cahş el-Esedî’yi (ö. 3/624) tayin ediş sebebini arkadaşlarına şu şekilde izah etmiştir: “Sizin en hayırlınız olmamasına rağmen açlığa ve susuzluğa en dayanıklı olan birini başınıza kumandan olarak tayin ediyorum.”³⁷

Hz. Peygamber ile Medineli temsilciler arasında akdedilen ilk Akabe Biatn’da (m. 621) “ehliyet” vurgusuna rastlanır. Bu biata katılanlardan Hazrecli nakîb (temsilci) Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654), “ehil olanın emrine itiraz etmemek üzere” Hz. Peygamber’e biat ettiklerini belirtmektedir.³⁸

Hz. Peygamber ehil olan biri varken, bir kısım mülâhazalarla (nesep, kavmiyet, v.b.), ehil olmayan birini yönetici tayin etmeyi, Allah ve Resûlüne ihânet olarak nitelemiştir: “Kim Müslümanların işini üstlenip de kendisine duyduğu sevgi sebebiyle (ehil olmayan birini) onların başına getirirse Allah’ın laneti üzerine olsun; (bu günahına karşı) Allah ondan ne bir tevbe ne de bir fidye kabul eder.”³⁹ Yine benzer bir hadiste Hz. Peygamber aynı hassasiyeti vurgulamıştır: “Kim Müslümanların yönetim işini üzerine alır da, Müslümanlar içinde daha uygun bir kimse mevcut iken, başka birini tayin ederse, Allah ve Resûlüne ihanet etmiş olur”⁴⁰

Hz. Peygamber’in yönetim uygulamalarında da ehliyet hassasiyetiyle hareket etmiş ve yaşadığı çağda kabile asabiyeti en üst seviyede olmasına rağmen, Kureyşli olmayan bir çok kimseyi ehliyet sâikiyle yönetici (vâli, zekat âmili, ordu komutanı v.b.) tayin etmiştir: “Hazrec kabilesinden Sa’d b. Ubâde (ö. 14/635 [?]), Kelb kabilesinden azadlı köle Zeyd b. Hârise (ö. 8/629), Ebu Lübabe Beşir b. Abdü’l- Münzir, Ğıfar kabilesinden Siba b. Urfuta, Leys kabilesinden Numeyle b. Abdullah (ö. 8/630), Muhammed b. Mesleme (ö. 43/663), Said kabilesinden Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe (ö. 12/633), Bâzân el- Fârisî (ö. 10/632), Zibrikân b. Bedr (ö. 45/665 [?]), Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674).”⁴¹

Hz. Peygamber kendi zamanı için devrim denilebilecek bir düşünceyi; ehil olan bir kölenin vali olmasını gündeme getirerek, onu dinleme ve itâat etme sorumluluğunu dile getirmektedir: “Üzerinize sizi Allah’ın kitabı ile yöneten başı siyah bir köle bile vali tayin edilse, onu dinleyin ve itâat edin.”⁴²

Hz. Peygamber’in ehliyet hassasiyetine inanmış olan ilk neslin, Hz. Ebu Bekir’in (ö. 13/634) halife seçiminde –farklı değerlendirmelerde bulunanlar olmuşsa da- bu hassasiyeti icrâ ettiklerini Hatipoğlu şu şekilde açıklar:

“Halife seçimle ve bey’atle tayin edilecekti, nitekim öyle oldu. Kimse devlet reisliğini, Hz. Peygamber’in maddî verâseti olarak görmedi. Tamamen İslâmî liyâkat anlayışından hareket edildi. Eğer bu işte Arap an’anesi tatbik edilseydi, başkanlığa; Hazrec’in reisi Sa’d b. Ubâde, veya Emevî ulularının başı Ebu Süfyan, yahud Haşimîlerin başı Abbas getirilir, Teym gibi nüfuzu zayıf bir kabileye mensup Hz. Ebu Bekir’i düşünen bulunmazdı.”⁴³

4. Hz. Peygamber ve Yöneticilik Talebinin Nehyi

Hz. Peygamber, bazı hadislerde yöneticiliği talep edilmemesi gereken bir durum olarak nitelendirmekte, kendisinden bu konuda talepte bulunan arkadaşlarını ise uyarmaktadır.

³⁶ İzzüddîn İbnü’l-Esîr Ebi’l-Hasen, *Üsdü’l-ğâbe fi ma’rifeti’s-sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Mevved-Âdil Ahmed Abdü’l-Mevcûd (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 3/549.

³⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannefli ibni Ebî Şeybe*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Şirketü Dâri’l-Kible, 1427/2006), had. no: 37117, 19/581.

³⁸ Buhârî, “Fiten” 2, “Ahkâm” 43; Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, (Riyâd: Beytü’l-Efkârî’-Devliyye, 1419/1998), “İmâre”, 41.

³⁹ el-Hâkim Ebû Abdullah, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn* thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1411/1990), hadis no: 7024, 4/104.

⁴⁰ Nureddin Ali b. Ebu Bekir Heysemî, *Mecmau’z-zevâid* (Beyrut:1967), 5/211-212.

⁴¹ Mehmet Said Hatipoğlu, “Hilâfetin Kureyşliliği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (1978),146-148.

⁴² Tirmizî, Cihad 28.

⁴³ Mehmet Said Hatipoğlu, “Saltanat Karşısında Hadis”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (1973), 214.

“Ebû Mûsa el-Eş’ârî’den rivayetle: Ben beraberimde Eş’ârîlerden iki kimseyle Rasûlullah (s.a.v.)’in huzuruna girmiştim. O iki adamdan biri: ‘Ya Rasûlallah bize emirlik ver, bizi bir emirliğe tayin et’ dedi, diğeri de bu talebi tekrar etti. Bunun üzerine Rasûlullah, ‘sizler yönetimde olmak için ne kadar hırslısınız; oysa yöneticilik kıyamet gününde bir pişmanlık olacaktır. O iktidar ne güzel bir sütannedir (ki emmekle doyulmaz), fakat ayrılmakta ne fena bir ayrılıştır (ki üzüntüsüne katlanılmaz).”⁴⁴

Hiz. Peygamber’in yöneticilik talebinde bulunan, Abdurrahman b. Semüre’ye de (ö.50/670) benzer bir cevap verdiği görülmektedir: “Kimseden riyâset isteme! Eğer isteğın üzerine sana riyâset (yöneticilik) verilirse, istediğın şey ile baş başa bırakılırsın; eğer istemeden sana riyaset verilirse, o zaman yardım görürsün”⁴⁵

Hiz. Peygamber’in yöneticilik talebinde bulunan Ebû Zer el-Gıfârî’ye (ö. 32/653) verdiği cevap manidardır: “Ey Ebû Zer, hakikat şu ki kendim için sevip-istediğım şeyi senin içinde sevip isterim. Ben seni zayıf görüyorum; bu yüzden sakın iki kimseye dahi olsa yöneticilikte bulunma ve yetim malına da velâyette bulunma.”⁴⁶

Hiz. Peygamber, yönetici olmayı hesabı verilmesi zor olan bir ameliye olarak nitelendirmektedir. Bu mânâda Mikdâm b. Ma’dikerib’in omuzuna vurarak bir tür kabile yöneticiliğı olan arıflıktan sakındırarak şu uyarıda bulunmaktadır: “Ey Mikdâmıcık, bir kâtip ya da arıf olmadan ölürsen kurtuluşa erersin.”⁴⁷ Hiz. Peygamber bu tür sorumlulukları “bıçaksız boğazlanma”⁴⁸ olarak tavsif etmektedir. Aynı hassasiyeti Hiz. Ömer’in de (ö. 23/644) dile getirdiğı görülmektedir: “Eğer halk arasında bu hilafete karşı benden daha güçlü birinin bulunduğunu bilseydim ona âmir olmaksansa ortaya çıkıp boynumun vurulmasını yeğlerdim.”⁴⁹

Hiz. Peygamber, “üç kişi olduğunuz zaman aranızdan birini yönetici tayin edin”,⁵⁰emrinde bulunmakta, diğeri taraftan, “âdil yöneticilerin Allah katında nurdan minberler üzerinde olduğı” müjdesini vermektedir.⁵¹ Ayrıca Hiz. Peygamber, duası Hak katında müstecâb olacak üç grup kimseden birinin de âdil yönetici olduğı,⁵² âdil yöneticinin bir gününün altmış yıllık (nâfile) ibadetten daha üstün olduğı⁵³ ifadeleriyle yönetimin gerekliliğı ve yöneticiliğın faziletine dair beyanlarda bulunmaktadır. Hiz. Peygamber; 32 kişiyi vâlî, 39 kişiyi merkezî âmil, 28 kişiyi de mahallî âmil olarak tayin etmiştir.⁵⁴

İlgili hadisleri incelediğımızde; muhataplar için söylenen ifâdelerin, yapılan nehyin sebebini (illetini), açıkladığı görülmektedir. Örneğın Ebû Mûsa el- Eş’ârî’nin (ö. 42/662-663) yanında Hiz. Peygamber’e gelen kişilerin, yöneticilik talebine verilen cevaptaki illet: “Sizler ne kadarda hırslısınız” ifadesidir. Anlaşılan Hiz. Peygamber gelen kişilerin ifâde şekillerinden ve ısrarlarından ya da hadis metninde yer almayan muhtemelen geçmiş bir kısım vaziyetlerinden dolayı, onları “yöneticiliğie hırslı olmamaları” konusunda uyarmaktadır.

Ebû Zer’in yöneticilik talebine verilen cevaptaki, “hakikat şu ki, kendim için sevip istediğım şeyi senin içinde sevip isterim” ifâdesi, Hiz. Peygamber’in üslup konusundaki hassasiyetini ve nezaketini

⁴⁴ Buhârî, “Ahkâm”, 7; Müslim, “İmâre”, 4.

⁴⁵ Buhârî, “Ahkâm”, 5-6; Müslim, “İmâre”, 13, “Eymân”, 19.

⁴⁶ Müslim, “İmâre”, 16-17.

⁴⁷ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Riyâd: Beytü’l-Efkârî’ d-Devlî, 1420), “İmâre”, 5.

⁴⁸ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevret et-Tirmizî, *Câmiu’t-Tirmizî* (Riyâd: Beytü’l-Efkârî’ d-Devlî, 1420), “Ahkâm”, 1.

⁴⁹ Muhammed İbn Sâ’d b. Menî’, *Kitâbu’t-tabakâti’l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü’l-Hancı, 1421/2001), 3/255.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 80.

⁵¹ Müslim, “İmâre”, 8.

⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Muhtasar et-Terğîb ve’t-Terhîb*, çev. Mesut Çakır (İstanbul: Ravza Yay., 2016) s. 431 hadis no: 790.

⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Muhtasar et-Terğîb ve’t-Terhîb*, s. 431.

⁵⁴ Kettânî, *et-Terâtibü’l-idâriyye*, 2/7,480-488, 498-512.

ortaya koymaktadır. Bu nezih üsluptan sonra Ebû Zer'e "iki kimseye dahi yöneticilikte bulunma" uyarısının sebebini daha baştan söylemekte, "ben seni zayıf görüyorum" ifadesiyle de Ebû Zer'in yönetim ehliyetine sahip olmadığını belirtmektedir. Zehebî bu meyanda yönetici olan kimsenin müdârâ kabiliyetine hâiz ve hilm ahlakına sahip olması gerektiğini, Ebû Zer'in ise bu özellikleri taşımayan sert mizaçlı bir zât olduğunu belirtir.⁵⁵ Hadisin başka bir rivayetinde Hz. Peygamber, Ebû Zer'e yöneticiliğin emanet olduğu, kıyamet gününde ise rezillik ve pişmanlık olacağı, ancak onu hakkıyla alan ve aldığı vazifeyi de hakkıyla edâ eden kimselerin bu rezillik ve pişmanlıktan âzâd olacağını beyan etmiştir.⁵⁶ Hz. Peygamber'in ilgili hadiste geçen onu hakkıyla alan ifadesi dikkate şâyandır. Zımmen bu ifade hak eden kimsenin onu talep edip alabileceğine işaret kabul edilebilir.

Yine Hz. Peygamber'in "Kim Müslümanların yönetimine talip olur ve o makama ulaşır da adaletli olursa ona cennet vardır. Zulmü adaletine galip gelirse ona da cehennem vardır," hadisindeki "kim Müslümanların yönetimine talip olursa" ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ifade yöneticiliğin hakkıyla ifâ edilmesi şartıyla talep edilebileceğini îmâ etmektedir.

Abdurrahman b. Semûre'ye verilen cevapta, kişinin yöneticilik talebinde bulunmadan önce, etrafına bakması, onların görüş ve düşüncelerini dikkate alması, bu konuda hırs göstermemesi, istenmediği ve onaylanmadığı takdirde yalnız kalacağı hatırlatılmaktadır. Buhârî şârihi Zebîdî (ö. 893/1488), ilgili hadisi şerh ederken şu tespitite bulunmuştur: "Hadiste bu makamların peşinde koşan muhterislerin, bu makamlara geçirilmemesine de işaret buyrulmaktadır."⁵⁷

İbn Hacer el- Askalânî (ö. 852/1449), bahsi geçen Abdurrahman b. Semûre (ö. 50/670) hadisiyle ilgili olarak şöyle bir yorumda bulunur:

"Şer'î bir maslahat olduğu zaman emirlik isteği, hadiste geçen istekle ilgili hükme muhalif değildir. Bilakis emirlik zayı olur da fitne korkusuyla emirliği üzerine alan kimse, istemeden kendisine verilen kimse gibi olur. Çoğunlukla bu durumlarda hırs olmaz. Bir de bu durumlarda fitneden kurtarmak için kendisine vacip olduğundan, emirliğe haris bile olsa böyle bir hırs müsamaha ile karşılanır"⁵⁸

Uhud'da Hz. Ali (ö. 40/661), sancağı taşıma vazifesini talep etmiş Hz. Peygamber'de bu talebi uygun bulmuştur. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî ve Abdurrahman b. Semûre, Sicistan seferinde ordu komutanlığı yapmışlardır.⁵⁹

Irak'a gitmek isteyen orduya gönüllü olarak katılan ilk kişi Ebû Ubeyd es-Sekafî'ye (ö. 13/634), Hz. Ömer komutanlık görevini verince sahabeler, sahabe olmayan bu zâta böyle bir görev verilmesini eleştirmiş, Hz. Ömer'de onlara şöyle cevap vermiştir: "Ben bu çağrıya ilk icabet eden kimseyi komutan yaptım. Siz bu dine yardım hususunda insanlardan önce davrandınız. Ama bu adam da Iraklılara yapılacak olan savaş çağrısına sizden önce hareket etti."⁶⁰

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde Medine'nin sınırlı bir nüfusa sahip olduğunu, ehliyet sahiplerini tanıyıp tayin ettiğini, böyle bir vasatta ise heveskâr bir tarzda talepte bulunmanın hoş

⁵⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Ayyad Marûf (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 2/571-572.

⁵⁶ Müslim, "İmâre", 16.

⁵⁷ Ebu'l-Abbas Zeynu'd-Din Ahmed ez-Zebîdî, *Sahihî Buhârî Muhtasarı Tecrid-i sarîh Tercemesi*, çev. Babanzâde Ahmet Naîm-Kâmil Miras (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 12/232.

⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri şerhu Sahihî'l-Buhârî* (Kahire: Mektebetü'l-Küliyyât el-Ezheriyye, 1978), 27/141-146.

⁵⁹ Hz. Peygamber Ebû Mûsâ'yı Zebîd ve Aden'e âmil tayin etti. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin kişiliği ve yöneticiliğini Ebû Bürde şöyle anlatır: "Ebû Mûsâ, ilim, amel, cihad ve selameti kalbi cem' eden bir kimseydi. Aynı zamanda dünyaya aldanmayan ve yöneticiliğin de kendisini değiştirmedeği bir şahsiyetti." Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/396. Abdurrahman b. Semûre, Sicistan seferinde ordu komutanı olarak görev yaptı. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/571-572.

⁶⁰ Bu konuşmanın devamında Hz. Ömer Ebû Ubeyd es-Sekafî'ye, sahâbe ile ilgili istişare etmesini ve kararlarına onları da ortak etmesini emretmiştir. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-Meârif bi Mısır, ts.), 3/445.

görülmediğini de ifade etmek gerekmektedir.

Yöneticiliğin tevdi meselesinde öne çıkan iddialardan birisi de yöneticilik teklifinin reddedilemeyeceği, görev verildiğinde bunu kabul etmenin zorunlu olduğudur. Bu düşüncenin İslâmî bir kural olduğu da belirtilmektedir. Ancak böyle bir fikrin ne derece insani ve reel olduğu konusu bir tarafa, İslam Tarihinde bu düşünceyi nakzeden birçok uygulamayı da görmek mümkündür.

Hız. Ömer, Hız. Peygamber'in elçilik görevini kabul etmemiştir. Mikdâd b. Esved (ö. 33/653), valilik görevinden döndüğünde Hız. Peygamber tarafından tekrar vali olarak görevlendirilmek istenmiş, fakat o bu talebi kabul etmemiştir.⁶¹ Halid b. Saîd (ö. 14/635 [?]), Ebân b. Saîd (ö. 13/634) ve Amr b. Saîd (ö. 13/634), Hız. Ebû Bekir'in yöneticilik teklifini kabul etmemişlerdir.⁶² Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Hız. Ali'nin kadılık teklifini,⁶³ Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652 [?]), Hız. Ömer'in Şam'a valilik teklifini,⁶⁴ Umeyr bin Sa'd, Hız. Ömer'in ikinci defa kendisini Humus'a vali tayin etme isteğini reddetmişlerdir.⁶⁵ Aynı şekilde Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Hız. Ömer'in yöneticilik teklifini reddetmiştir. Hız. Ömer'in ona Hız. Yusuf'un yöneticilik talebinde bulunduğunu hatırlatması üzerine Ebû Hüreyre şu cevabı vermiştir: "Yûsuf bir peygamberin oğlu olan bir peygamberdir. Ben ise Ümeyme'nin oğlu Ebû Hüreyre'yim."⁶⁶ Ancak bu mevzuda Hız. Ömer ile Said b. Âmir el-Cumahî arasında geçen olay mânidardır. Hız. Ömer, Said b. Âmir el-Cumahî'yi (ö. 20/641) vali tayin etmek isteyince, Âmir 'Ömer beni idarecilik belasına sürüklemey' dedi. Hız. Ömer de, 'Vallahi sizi bırakmam! Hilafeti benim boynuma yüklediniz, sonra beni yalnız bıraktınız. Bil ki sen başlarına gönderdiğim kavmin en faziletlisi de değilsin.'⁶⁷ Yöneticilik görevini kişi kendi durumunu değerlendirerek reddedebilir, mazeret beyan edebilir. Lakin ehliyeti hasebiyle bu göreve lâyık görülen kimsenin ancak makul bir mazeretle görevi kabul etmemesi hususu uygun gözükmektedir.

Sonuç

Konuyla ilgili âyetler (Yûsuf 12/55, Sâd 38/35), ehil olanların yöneticilik talebinde bulunabileceklerine delâlet etmektedir. Hız. Yusuf'un "emniyet ve ilim" gibi ehliyetlere hâiz olduğu, Hız. Süleyman'ın da "ilim" ehliyetine hâiz olduğu Kur'an'da vurgulanmaktadır.

Hız. Peygamber ise ilgili hadislerinde makam-mevki hırsı konusunda insanları uyarmakta, ehil ve emin olmayan kimselerin böyle bir hırsla yetki sahibi olmalarının dünyevî ve uhrevî sonuçları hakkında uyarmaktadır. Hız. Peygamber'in yöneticilik talebini nehyi hususunu mutlak bir yasaklama olarak değerlendirmek isabetli gözükmemektedir. Muhatapların durumu, talep gerekçe ve niyetleri bu nehiylerde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Farklı durumlarda Hız. Peygamberin kendisinden bu tür bir talepte bulunanlara aynı yaklaşımı göstermediği görülmektedir.

Yöneticiliğin talebi mevzuunda öne çıkan kelime *taayyün* kelimesidir. *Taayyün*, yöneticiliğin kaçınılmaz hale gelmesi demektir. Bu durumun gerçekleşmesi ise bazı şartlara bağlıdır. Talepte bulunan maksadının şahsi ikbal ve istikbal olmaması, tahakküm ve iktidar hevesiyle yapılmaması, hak ve adaletin tenfizi niyetinin ana saik olması, talep etmediği takdirde ciddi mefâsidin zuhur etme riski, vazifeden kaçındığı takdirde ehil olmayan kimselerin bu işi üstlenme ihtimalleri, kendisinden daha ehil

⁶¹ Mikdâd b. Esved bu görevi tekrar kabul etmeme sebebini şöyle açıklar: "Kendimi onlardan üstün görmeye başlamıştım. Seni hak din ile gönderene yemin ederim ki bundan böyle hiçbir işi üstlenmeyeceğim, iki kişi üzerine bile âmir olmayacağım." Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1/174; Heysemî, *Mecmû'atu'z-zevâid*, 5/201.

⁶² İbn Sâ'd b. Menî', *Kitâbu't-tabakâti'l-kübrâ*, 5/11.

⁶³ M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/126-128.

⁶⁴ Muhammed Yûsuf Kandehevî, *Hayâtü's-sahâbe*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999), 2/320.

⁶⁵ Ebû Nuaym el-İsbahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî (Riyâd: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1419/198), 1/2086.

⁶⁶ Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr et-Tefsîru bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezü Hecr, 1424/2003), 8/278.

⁶⁷ Muhammed Yûsuf Kandehevî, *Hayâtü's-sahâbe*, 2/316.

kimselerin bulunmaması ya da vazifeden kaçınmaları, bu işi yapabileceğine dair emniyet hissi ve ehliyet vasfına hâiz olması gibi.

Tüm bu yorumlarda ortaya çıkan husus, şartlar oluştuğunda yöneticilik talebinde bulunmak hoş görülümüş, hatta kaçınılması mazur görülmeyen toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nasr. Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed. *el-Musannef li ibni Ebî Şeybe*. thk. Muhammed Avvâme . Cidde: Şitketü Dâri'l-Kible, 1427/2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Riyâd: Beytü'l-Efkâri'd-Düvelî, 1420.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitapevi, 1971.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, h. 1420.
- Hâkim, Ebû Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrût: y.y., 1985.
- Harman, Ömer Faruk. "Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/59. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Harman, Ömer Faruk. "Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/1. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. "Hilâfetin Kureyşîliği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23, 1978.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. "Saltanat Karşısında Hadis". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, 1973.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebu Bekir. *Mecmû'atu'z-zevâid*. Beyrut: y.y., 1967.
- Hornung,Erik. *Mısır Tarihi*. çev. Zehra Aksu Yilmazer. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Muhtasar et-Terğîb ve't-Terhîb*, çev. Mesut Çakır (İstanbul: Ravza Yay., 2016).
- İbn Hacer el-Askalâni. *Fethu'l-bâri şerhu Sahîhi'l-Buhâri*. Kahire: Mektebetü'l-Küliyyât el-Ezheriyye,1978.
- İbn Sâ'd, Muhammed b. Menî'. *Kitâbu't-tabakâti'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer. Kâhire: Mektebetü'l-Hanci, 1421/2001.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebi'l-Hasen. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed el-Meavved-Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd.Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..
- İsbahânî,Ebû Nuaym. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî. Riyâd: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1419/198.
- Kandehlevî, Muhammed Yûsuf. *Hayâtü's-sahâbe*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* . 1/126-128. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir. *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Hz. Peygamber'in Yönetimi). çev. Ahmet Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûş ve İbrahim Etfiyyiş. Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî, 1964.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2013.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Bâslûm. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen. *en-Nüketü ve'l-uyûn*. thk. Seyyid ibn Abdülmaksûd bin Abdurrahim. Beyrût: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, ts. .
- Mukâtil bin Süleyman. *Tefsîru Mukâtil bin Süleyman*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrût: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 1423/2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim*. Riyâd: Beytü'l-Efkârî'd-Düvelî, 1419/1998.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr et-Tefsîru bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kâhire: Merkezü Heçr, 1424/2003.
- Şafak, Yakup. *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî -Bütün Eserleri Seçmeler-*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kâhire: Dâru'l-Meârif bi Mısır, ts..
- Zebîdî, Ebû'l-Abbas Zeynu'd-Din Ahmed. *Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecdî-i sarîh Tercemesi*. çev. Babanzâde Ahmet Naîm-Kâmil Miras. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Zeccâc, Ebû İshâk. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühû*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrût: Âlimü'l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Beşşâr Ayyad Marûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts..
- Zemahşerî, Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-Te'vîl*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1429/2008.